Valorificări ale corpului feminin în studiile de gen

Emanuela Ilie*

> „Prin intermediul corpului şi al sexualităţii sale, elemente naturale, orientate de fiecare civilizaţie, Insul se percepe, apoi îşi alcătuieşte relaţia cu ceilalţi. Suport al plăcerilor, închisoare a persoanei, ambalajul carnal este şi o entitate culturală, un element al colectivităţii care-l înconjoară, o parte a întregului politic, o parcelă dintr-un vast teritoriu de simboluri" (Robert Muchembled, *apud* Teampău 2010a: 16)

Keywords: *corporeality*; *feminine body*; *identity*; *gender studies*

Mai mult decât orice altă disciplină sau arie curriculară academică, studiile de gen analizează, problematizează, teoretizează şi, uneori, supralicitează corpul feminin, înţeles, în general, drept topos al diferenţelor radicale, dar şi instrument de manipulare. Pe de o parte, aproape că nu există studiu de gen în care să nu existe referinţe corporale de varii tipuri, menite să susţină ori chiar să valorizeze perspectiva asupra identităţii feminine pe care o propune autorul. Pe de altă parte, există şi noi discipline academice, fireşte, de graniţă, în care reflecţia asupra corpului, şi în special a celui feminin, îşi caută – şi uneori îşi şi găseşte – cadrul conceptual propice. Un exemplu relevant: sociologia corpului, ai cărei susţinători declară, mai mult sau mai puţin ritos, că promovează „o formă de discurs nou şi inovator, devenit domeniu academic la modă, dar şi controversat, încă din anii '80", care, în ciuda eforturilor conjugate, „caută încă argumente şi imbolduri pentru a se «întrupa», adică pentru a deveni prietenoase faţă de corp" (Grünberg 2010: 11). O astfel de „întrupare" deosebit de prietenoasă este volumul colectiv intitulat chiar *Introducere în sociologia corpului. Teme, perspective şi experienţe întrupate*, coordonat de Laura Grünberg şi structurat în două secţiuni: *Corpor(e)alităţi teoretice*, respectiv *Poveşti despre corp*. Pe lângă cele mai consistente studii incluse în acest volum, am mai parcurs, pentru textul de faţă, mai multe lucrări apărute în colecţia „Studii de gen" a Editurii Polirom, inclusiv *Lexiconul feminist* coordonat de Otilia Dragomir şi Mihaela Miroiu, în fine, *Evoluţii politice ale maternităţii. Perspective feministe* de Ramona Păunescu. Mi-au atras de asemenea în mod deosebit atenţia lucrările în care sunt incluse şi mici fragmente de naraţiuni confesive sau chiar istorii integrale ale unor experienţe de viaţă în care principalul actor a fost corpul

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, România.

BDD-V4917 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:01 UTC)

feminin. În acest sens aş invoca studiul de referinţă *Sexualitatea feminină şi comportamentul reproductiv în România postceauşistă. O abordare psihologică* de Adriana Băban (inclus în *Reproducerea diferenţelor de gen. Politici, sferă publică şi viaţă cotidiană în ţările postsocialiste,* editat de Susan Gal şi Gail Kligman), căruia i-aş adăuga cel puţin *Naşterea. Istorii trăite* (coord. Mihaela Miroiu şi Otilia Dragomir), un pandant autobiografic deosebit de relevant, în care apar altfel de referinţe la una dintre cele mai comune ipostaze ale corpului feminin, aşa cum este el teoretizat în discursul de gen: corpul traumatizat/abrutizat.

Înainte de a survola peisajul nu o dată accidentat al reprezentării corpului feminin, să punctez un aspect esenţial: contextele româneşti şi, prin extensie, contextele est-europene ale dezbaterilor pe această temă justifică distincţia majoră între corporealităţile specific comuniste, respectiv cele postcomuniste. Nu e vorba doar de faptul că, astăzi, discursul despre corp este supralicitat, chiar absolut inflaţionist, ca reflex al unor realităţi socio-politice şi economice evident orientate înspre câştigarea de beneficii de pe urma oricărei forme de reprezentare – fapt ce are, între altele, o consecinţă paradoxală. Iat-o formulată, în chiar termenii unei specialiste în studiile de gen:

> corpul biologic trebuie deghizat tot mai mult în unul acceptabil social, ajungând la paradoxul de a comunica mai mult prin intermediul mesajelor culturale *supra*–puse corpului (vestimentaţie, bijuterii, machiaje etc.) decât prin abilităţile noastre «naturale», senzoriale sau psihice (empatie, telepatie etc.). Ceea ce contează este doar forma, ceea ce prezentăm celorlalţi, fenomen generat şi stimulat de funcţionarea societăţii de consum" (Teampău 2010a: 16).

Tentativele de supunere la aceste canoane sau modele de identificare justificate de „veritabile dictaturi estetice" (Travaillot, cf. *ibidem*) au, ce-i drept, un preţ. Sociologii vest-europeni şi cei americani nu contenesc să evidenţieze faptul că reversul acestui corp ideal, înfrumuseţat de diferite strategii de reprezentare (v. corpurile perfecte din majoritatea reclamelor la diferite produse de îngrijire sau înfrumuseţare) este un corp real supus unor presiuni exercitate voluntar ori involuntar, oricum menite să îl apropie de primul. Alţi autori de studii de gen consideră desigur că acest „corp eliberat" este doar o iluzie sau o „viclenie a modernităţii", care, afirmă David Le Breton,

> face să treacă drept eliberare a corpului ceea ce nu este decât elogiul adus corpului tânăr, sănătos, suplu, igienic. Aspectul, formele, sănătatea se impun ca preocupare şi impun alt tip de relaţie cu sine, supunerea faţă de o autoritate difuză, dar eficientă (Le Breton 2002: 137).

Majoritatea indivizilor – şi mai ales majoritatea femeilor, la care normele estetice sunt mult mai bine definite şi deţin un rol mult mai important din perspectiva încadrării sociale – participă astfel, cu sau fără voie, la o competiţie nesfârşită:

BDD-V4917 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:01 UTC)

> Trebuie să-ţi meriţi tinereţea, forma, lookul. Trebuie să lupţi contra timpului, ce lasă urme pe piele, o oboselii, a „kilogramelor în plus", trebuie „să te îngrijeşti", „să nu te neglijezi". Estetizarea vieţii sociale se bazează pe o punere în scenă rafinată a corpului, pe o eleganţă a semnelor fizice pe care le afirmă el, graţie căreia se risipeşte angoasa timpului ce trece. Trebuie îmblânzit acest partener reticent, pentru a face din el un tovarăş de drum agreabil (Le Breton 2002: 158).

Pe aceeaşi linie, e de amintit definiţia corpului, aşa cum este ea dată de Mădălina Nicolaescu în *Lexiconul feminist* apărut în 2002: „corpul, văzut ca o suprafaţă inscripţionată şi modelată de discursuri şi practici ale puterii". Acest concept are drept sursă teoriile lui Michel Foucault şi ca avantaj

> distanţarea de concepţiile esenţialiste: corpul nu mai este un dat anatomic *natural*, anterior practicilor şi discursurilor socio-culturale, ci, dimpotrivă, se constituie în cadrul acestor practici [...]. În acelaşi timp, postulând o corporalitate care nu există în stare naturală, pură, ci este dintotdeauna deja amprentată şi modelată de discursuri şi practici socio-culturale, această abordare contracarează tentaţia în unele teze sau programe feministe de a proiecta o esenţă idealizată a corporalităţii feminine. Gândită în termeni foucauldieni, corporalitatea feminină este prin urmare un produs al *tehnologiilor de gen* ce operează într-un anumit context socio-istoric (Nicolaescu 2002: 61–62)

O paranteză clarificatoare: după Teresa de Lauretis, autoarea unor cunoscute studii de gen (precum, spre exemplu, *Issues, Terms and Contexts*, inclus în *Feminist Studies/ Critical Studies*, un volum antologic apărut în 1986, la Bloomington, Indiana University), cele mai importante *tehnologii de gen* sunt filmul, revistele de modă, dar şi modelele de comportament imprimate în familie, şcoală etc. Plecând de la acest concept, Mădălina Nicolaescu invocă, la rândul ei, câteva exemple de „practici ale feminităţii" care operează, de fapt, exact ca *tehnologiile de gen*:

> Practici precum cura de slăbire sau de întreţinere, igiena corporală sau cele vizând îmbrăcămintea, coafura, machiajul marchează trupul feminin, îl gravează (pentru a păstra metafora scrierii folosită de Foucault) transformându-l într-un text semnificant (*ibidem*: 62)

La o extremă, aceste practici sfârşesc prin sau intenţionează

> acţiunea de normalizare, adică de uniformizare şi de disciplinare a unei varietăţi inerente de corpuri şi, prin urmare, de marginalizare a acelor corpuri care se îndepărtează sau contrazic construcţiile normative ce s-au impus la un moment dat (*ibidem*: 63).

Totuşi, cercetătoarea nu uită un aspect esenţial: de cele mai multe ori, ceea ce se transformă într-o construcţie normativă,

> deşi aparent coercitivă şi opresivă prin regimul alimentar şi de exerciţii fizice pe care-l presupune, nu este propriu-zis impusă din afară. Femeile o adoptă în măsura în care cred că modelarea corpului în conformitate cu acest standard le

BDD-V4917 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:01 UTC)

> asigură capital simbolic şi le înlesneşte succesul în plan social sau intim. Înţelegerea foucauldiană a corporalităţii trebuie nuanţată, prin urmare, pentru a lăsa loc posibilităţii de liberă alegere şi acţiune autonomă a femeilor. Trupul însuşi nu trebuie perceput ca o masă inertă, a cărei pasivitate să se răsfrângă şi asupra subiectului. Practicile de feminitate prin care este modelat corpul reproduc într-adevăr tehnologii ale puterii, dar ele reprezintă şi o modalitate însemnată prin care femeile se inserează în viaţa socială şi încearcă să acumuleze capital simbolic (*ibidem*).

Cu totul alta a fost situaţia corpului feminin şi implicit a reprezentării lui în perioada postbelică. Discreţia anterioară în privinţa corpului şi a discursului despre corp (sau, dacă vreţi, limitarea/ stereotipia acestuia din urmă) este, desigur, justificată de percepţia cu totul diferită asupra funcţionalităţii lui, altfel spus, înţelegerea lui ca mijloc sau ca instrument al bunăstării colective, pe de o parte, suport al manipulării şi terorizării, pe de altă parte. O serie întreagă de studii de gen orientate înspre abordarea „sexualităţii şi a comportamentului de reproducere a femeilor din România comunistă" amintesc opoziţia extremă între corporealităţile de azi şi cele din perioada comunistă şi invocă bine cunoscutul control exercitat de stat asupra corpului femeii, implicit şi „consecinţele dramatice ale politicii de reproducere represive şi extrem de politizate ale conducerii comuniste" (Băban 2003: 303). Studiul *O abordare psihologică a sexualităţii şi a comportamentului de reproducere a femeilor din România postcomunistă* de Adriana Băban (reţinut în *Reproducerea diferenţelor de gen. Politici, sferă publică şi viaţă cotidiană în ţările postsocialiste,* editat de Susan Gal şi Gail Kligman în 2003), dar şi volumele *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu. Instituţii şi practici* (coord. Luciana M. Jinga, Florin S. Soare, Corina Doboş, Cristina Roman, Editura Polirom, 2011) sau *Evoluţii politice ale maternităţii. Perspective feministe* de Ramona Păunescu oferă spre exemplu date dintre cele mai relevante din acest punct de vedere. Iată doar câteva: legislaţia antiavort iniţială (începând cu octombrie 1966) şi noile măsuri restrictive adăugate pe parcurs, mai ales după ce Nicolae Ceauşescu declarase fătul drept *proprietatea socialistă a întregii societăţi* (precum taxele lunare impuse cuplurilor fără copii şi persoanelor necăsătorite în vârstă de peste 25 de ani); rezultatele statistice înspăimântătoare (a se vedea doar: evoluţia numărului total de avorturi consemnate între 1966 – 973.447 şi 1989 – 193.084, numărul avorturilor incomplete: 153.700 în 1967 şi 109.000 în 1989, apoi numărul total de decese materne cauzate de complicaţiile provocate de întreruperile de sarcină); informaţiile privind existenţa, atribuţiile şi modul de operare al diferitelor organisme cu rol de control: Consiliul Sanitar Superior, Comisia Naţională de Demografie etc. etc. Toate acestea justifică, desigur, modelarea negativă a convingerilor şi atitudinilor referitoare nu numai la actul de reproducere, ci şi la corpul feminin în general, supus în contexte private unor torturi voluntare greu de imaginat (v. Băban 2003: 312) Altminteri, mult clamata emancipare a femeii

> a fost socială, nu sexuală, politică, nu individuală, publică, nu privată. „Emanciparea" reală a femeilor s-a instituit, inevitabil, prin restructurarea ordinii şi a

BDD-V4917 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:01 UTC)

> rolurilor de gen tradiţionale. Putem spune că, apropriindu-şi prerogative aferente genului masculin, statul paternalist a subminat forţa patriarhatului masculin privat, procedând la diluarea noţiunii de gen în favoarea unei concepţii a cetăţeanului comunist agenizat. Asistăm, cu alte cuvinte, la negarea identităţii de gen tradiţionale în favoarea unei identităţi unisex a individului implicat plenar în noile prefaceri, fenomen având ca finalitate declarată o omogenizare a subiecţilor comunişti. În acelaşi timp, maternitatea, explicit subsumată priorităţii de reproducere a populaţiei muncitoare, a suferit o mutaţie ce a permis, pe de o parte, redefinirea sa drept datorie socială, şi nu o opţiune personală intimă, iar, pe de altă parte, a facilitat intruziunea statului, care-şi asumă prerogativa de a gestiona acest rol, în viaţa privată a individului. Rolul feminin, precis trasat ca model comportamental normativ, este încastrat de aici înainte într-un context socioeconomic şi politic, sustras sferei private a familiei" (Teampău 2010b: 122).

Pentru a ilustra acest trist adevăr, studiul *„Muncă, tinereţe, frumuseţe". Corp, feminitate, sexualitate în regimul comunist* citează elocvent din surse scrise în anii '70. Iată, spre exemplu, opinia tranşantă a Ecaterinei Deliman despre femeia societăţii socialiste:

> Femeia în socialism s-a integrat în dezvoltarea societăţii ca „subiect egal al activităţii creatoare", devenind astfel exponenta consecventă a noului, – modernă în procesualitatea evoluţiei şi finalităţii acţiunii sale pentru societatea socialistă (Deliman 1977: 113).

Fireşte, deloc asemănătoare celei capitaliste, adică „dezalienată, competent-activă şi perseverentă in îndeplinirea rolurilor sale multiple" (*ibidem*). Dar deloc stăpână, cum am văzut, pe propriul corp…

Paradoxal, în timp ce sexualitatea, cotată drept vulgară, „a fost în cel mai bun caz o «prezenţă-absenţă». Sub regimul comunist, chiar şi frumuseţea fizică şi dorinţa au fost proclamate indecente şi primejdioase" (Băban 2003: 323), în retorica oficială „corpul roşu" era slăvit: „Ca orice regim totalitar, cel comunist din România a instrumentalizat şi a reificat corpul, în slujba intereselor de partid şi de stat" (Teampău 2010b: 123). Să ne amintim doar, din această perspectivă, manifestările pseudosportive de amploare tip Daciada, glorificarea stelelor gimnasticii feminine etc., toate proiectate, în fond,

> ca o metaforă a societăţii ideale… De fapt, aceste manifestări pseudosportive de amploare nu fac decât să exprime, folosind forţa simbolică a corpului uman, esenţa unui regim totalitar în care individul nu este decât o părticică dintr-un întreg, ce trebuie să îşi pună întreaga existenţă în slujba bunei funcţionări a întregului – societatea (*ibidem*: 125).

Şi să punctăm, din nou, că într-un asemenea sistem de referinţe, inclusiv maternităţii i se deturnau, abil, funcţiile primordiale:

> Perioada comunistă din România a deformat însă caracterul public al maternităţii, înstrăinând-o de decizia personală a femeilor, naţionalizând astfel funcţiile reproductive şi însăşi componenta privată a acesteia. […] Regimul comunist a căutat să

BDD-V4917 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:01 UTC)

> deţină controlul asupra tuturor aspectelor legate de viaţa intimă a femeilor, cu scopul de a-şi atinge obiectivele, implementând mecanisme de control, supraveghere şi pedeapsă şi promovând o cultură a fricii şi de supunere faţă de idealuri impersonale. Femeile din România au fost folosite de regimul comunist, în funcţie de priorităţile acestuia la un moment dat" (Păunescu 2012: 237).

Una dintre cele mai comune imagini ale corpului feminin în comunism, aşa cum este ea recuperată în studiile de gen, este, prin urmare, cea pe care am putea-o numi *corpul controlat/supravegheat*, transformat într-un „instrument aflat în serviciul naţiunii" (Băban 2003: 332). Obligat să îşi asume o funcţie unică, *abrutizat/privat* de posibilitatea eliberării de o realitate biologică nedorită / de exercitarea dreptului la alegere, el tinde să devină o sursă de suferinţă şi chiar o cauză a ceea ce unii sociologi au numit alienarea de propriul corp: „Ca un rezultat al politicilor pronataliste în general, şi al avorturilor ilegale în particular, femeile au fost alienate faţă de propriile lor corpuri. «Îmi urăsc ovarele, uterul, tot corpul meu care adăposteşte în fiecare lună un pericol potenţial», spunea o muncitoare de 39 de ani, căsătorită", intervievată de Adriana Băban (cf. *ibidem*: 332). Nici diferitele povestiri ale vieţii semnate de cele care au ales, totuşi, să transforme acest *pericol potenţial* în miracol nu au ocolit reprezentarea corpului (altfel, dar tot) traumatizat. Cum am urmărit în altă parte (Ilie 2017) diferitele implicaţii ale naşterii şi maternităţii recuperate, anamnetic, în mai multe forme de discurs confesiv, mă limitez la a aminti doar faptul că asemenea „istorii trăite", apoi corporalizate textual, mai păstrează urme din tăcerile simbolice şi tabuurile sociale care le-au marcat de-a lungul vremii. În acelaşi timp, ele reuşesc să vorbească, fie şi în şoaptă, despre fragilizarea – sau, la limită, chiar dispariţia – graniţelor public/privat într-o societate în care tabuizarea celor mai intime experienţe promite să devină istorie. La rândul lor, atunci când se întorc, fără impulsuri vindicative, asupra acestor discursuri particulare ale corpului feminin traumatizat, studiile de gen au un sens recuperator evident şi o miză macro-identitară serioasă.

Bibliografie

Băban 2003: Adriana Băban, *O abordare psihologică a sexualităţii şi a comportamentului de reproducere a femeilor din România postcomunistă*, în Gal, Kligman 2003.

Deliman 1977: Ecaterina Deliman, *Femeia, personalitate politică în societatea noastră socialistă*, Bucureşti, Editura Politică.

Dragomir, Miroiu 2002: Otilia Dragomir, Mihaela Miroiu, *Lexicon feminist*, Iaşi, Editura Polirom.

Gal, Kligman 2003: Susan Gal şi Gail Kligman (eds), *Reproducerea diferenţelor de gen. Politici, sferă publică şi viaţă cotidiană în ţările postsocialiste*, traducere de Mihaela Frunză, Cluj-Napoca, Editura Fundaţiei pentru Studii Europene.

Grünberg 2010a: Laura Grünberg (coord.), *Introducere în sociologia corpului. Teme, perspective şi experienţe întrupate*, Iaşi, Editura Polirom.

Grünberg 2010b: Laura Grünberg, *Corpul ca informaţie în societatea supravegherii de azi*, în Grünberg 2010a.

BDD-V4917 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:01 UTC)

Ilie 2018: Emanuela Ilie, *A Different Revolution: The Feminine Body, the Pre-motherhood "Shocks" and the Literary Games*, în Emanuel Grosu, Anca-Diana Bibiri, Camelia Grădinaru, Andreea Mironescu, Roxana Patraş (eds), *Revolutions, the Archeology of Change*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Jinga, Soare, Doboş, Roman 2011: Luciana M. Jinga, Florin S. Soare, Corina Doboş, Cristina Roman (coord), *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu. Instituţii şi practici*, Iaşi, Editura Polirom.

Le Bréton 2002: David Le Bréton, *Antropologia corpului şi modernitatea*, traducere de Doina Lică, Timişoara, Editura Amarcord.

Miroiu, Dragomir 2010: Mihaela Miroiu, Otilia Dragomir (coord.), *Naşterea. Istorii trăite*, Iaşi, Editura Polirom.

Nicolaescu 2002: Mădălina Nicolaescu, *Corpul*, în Dragomir, Miroiu 2002.

Păunescu 2012: Ramona Păunescu, *Evoluţii politice ale maternităţii. Perspective feministe*, Iaşi, Editura Polirom.

Teampău 2010a: Petruţa Teampău, *Corpul în prezent, prezentul în corp*, în Grünberg 2010a.

Teampău 2010b: Petruţa Teampău, *„Muncă, tinereţe, frumuseţe". Corp, feminitate, sexualitate în regimul comunist*, în Grünberg 2010a.

Values of the Feminine Body in the Romanian Gender Studies

More than any other academic discipline or curricular area, the gender studies analyze, question and theorize the feminine body, understood as the topos of the radical differences or a common instrument of manipulation. Our paper will take into account various collective or individual gender studies that explore the mixed perceptions of both the feminine and the motherhood during the communist Romania, in order to point out the importance of the feminine body and its discourse in this academic field.

BDD-V4917 © 2018 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:01 UTC)